

Η ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ
ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΜΙΚΡΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
1 ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ: ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ	19
2 ΤΟ ΑΞΙΩΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ: ΑΠΟ ΤΟΝ HUMBOLDT ΣΤΟΝ CHOMSKY	28
2.1 Εισαγωγή	28
2.2 Wilhelm von Humboldt	30
2.3 Ferdinand de Saussure	33
2.4 Noam Chomsky	37
2.5 Η κριτική της κοινωνιο-γλωσσολογίας στο αξίωμα της κατηγορικότητας	45
3 Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ	49
3.1 Η παράδοση της διαλεκτολογίας	49
3.2 Edward Sapir	51
3.3 Η γλωσσική ποικιλία στον αμερικανικό δομισμό	53
4 Η ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ: ΤΟ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ WILLIAM LABOV	58
4.1 Εισαγωγή	58
4.2 Τρεις κλασικές μελέτες του Labov	60
4.2.1 Martha's Vineyard	60
4.2.2 Μελέτη των πολυκαταστημάτων στη Νέα Υόρκη	61
4.2.3 Η κοινωνική διαστρωμάτωση των Αγγλικών στη Νέα Υόρκη	63
4.3 Η έννοια της γλωσσικής μεταβλητής	69
4.4 Προβλήματα στη χρήση των γλωσσικών μεταβλητών	73
4.5 Η έννοια της γλωσσικής κοινότητας	76
4.6 Ποικιλία στη γλωσσική ικανότητα: μεταβλητοί κανόνες	84
4.6.1 Γενετικοί και μεταβλητοί κανόνες	84
4.6.2 Τυπική περιγραφή και μαθηματικές ιδιότητες των μεταβλητών κανόνων	88
4.6.3 Κριτική στους μεταβλητούς κανόνες	90
4.6.4 Η χρησιμότητα των μεταβλητών κανόνων στην κοινωνιογλωσσολογική έρευνα	93
4.6.5 Η γλωσσική ποικιλία ως αποτέλεσμα διεπίδρασης των γνωσιακών υποσυστημάτων	97

8 • Η ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ

5	Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ	103
5.1	Εισαγωγή	103
5.2	Η γλωσσική διαφοροποίηση των φύλων και το κοινωνιογλωσσολογικό πρότυπο γένους	105
5.3	Η αλληλεπίδραση του φύλου με άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές	108
5.4	Κοινωνική ερμηνεία του κοινωνιογλωσσολογικού προτύπου γένους	111
6	Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ	116
6.1	Ο κοινωνιογλωσσολογικός ρόλος της ηλικίας	116
6.1.1	Γραμμικό συσχετιστικό πρότυπο	117
6.1.2	Καμπυλόγραμμη συσχέτιση	119
6.2	Ερμηνευτικές προσεγγίσεις των συσχετιστικών προτύπων γλώσσας-ηλικίας	120
6.3	Η συμβολή της ηλικίας ως ανεξάρτητης μεταβλητής στη διερεύνηση της φωνητικής αλλαγής	125
7	ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ	131
7.1	Η κοινωνική τάξη	131
7.1.1	Θεωρίες της κοινωνικής διαστρωμάτωσης	131
7.1.2	Κοινωνική τάξη, κύρος και γλωσσική ποικιλία	134
7.1.3	Συσχετίσεις κοινωνικής τάξης και γλωσσικής ποικιλίας	138
7.1.4	Προβλήματα καθορισμού της κοινωνικής τάξης στις κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες	140
7.1.5	Εναλλακτικές θεωρήσεις της κοινωνιολογικής θεωρίας στην κοινωνιογλωσσολογία	148
7.2	Κοινωνικό Δίκτυο	151
7.2.1	Ανάλυση κοινωνικών δικτύων: από το μακρο- στο μικρο-	151
7.2.2	Πρώιμες προσπάθειες μικρο-κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας	156
7.2.3	Το κοινωνικό δίκτυο ως ερμηνευτικός παράγοντας της γλωσσικής ποικιλίας: οι μελέτες των Milroy	158
7.2.4	Το κοινωνικό δίκτυο στην κοινωνιογλωσσολογική έρευνα: θεωρία και μέθοδος	160
7.2.5	Αλληλεπίδραση του κοινωνικού δικτύου με άλλες ανεξάρτητες μεταβλητές	167
8	Η ΥΦΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΡΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ	171
8.1	Εισαγωγή	171
8.2	Το ύφος ως προσοχή που δίνει κανείς στην ομιλία του	172
8.2.1	Κοινωνιογλωσσολογική συνέντευξη	173
8.2.2	Τυπικός και καθημερινός λόγος στο πλαίσιο της κοινωνιογλωσσολογικής συνέντευξης	178

8.2.2.1	Καθημερινός λόγος	178
8.2.2.2	Το παράδειγμα του παρατηρητή και οι μέθοδοι επίλυσής του	179
8.2.3	Προσεκτικός λόγος	183
8.2.4	Διακρίνοντας τον τυπικό από τον καθημερινό λόγο μέσα στην κοινωνιογλωσσολογική συνέντευξη	187
8.2.5	Κριτική του ύφους ως προσοχής που δίνει κανείς στο λόγο του	192
8.3	Το ύφος ως προσαρμογή στο ακροατήριο	195
8.4	Νέες προοπτικές στην ανάλυση της υφολογικής ποικιλίας	201
9	Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΟΜΙΛΗΤΩΝ ΣΤΙΣ ΕΡΕΥΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ	206
9.1	Εισαγωγή	206
9.2	Γενικές αρχές δειγματοληψίας	207
9.2.1	Η έννοια του στατιστικού πληθυσμού και του δείγματος	207
9.2.2	Είδη τυχαίας δειγματοληψίας	208
9.2.2.1	Απλή τυχαία δειγματοληψία	209
9.2.2.2	Συστηματική δειγματοληψία	210
9.2.2.3	Διαστρωματωμένη τυχαία δειγματοληψία	212
9.2.2.4	Δειγματοληψία Συστάδων	213
9.2.3	Είδη μη τυχαίας δειγματοληψίας	214
9.2.3.1	Δειγματοληψία ευκολίας	215
9.2.3.2	Δειγματοληψία κρίσης	217
9.2.3.3	Δειγματοληψία κρίσιμων περιπτώσεων	218
9.2.3.4	Δειγματοληψία προκαθορισμένης ποσόστωσης	218
9.2.3.5	Δειγματοληψία εθελοντών	220
9.2.3.6	Δείγματα χιονοστιβάδας	221
9.3	Οι μέθοδοι δειγματοληψίας στις κοινωνιογλωσσολογικές έρευνες	222
9.3.1	Η τυχαιότητα των δειγμάτων	222
9.3.2	Το μέγεθος των δειγμάτων	227
9.4	Μετα-ανάλυση των δειγματοληπτικών μεθόδων στις σύγχρονες έρευνες της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας.	230
9.4.1	Το δείγμα της μετα-ανάλυσης	230
9.4.2	Ανάλυση των αποτελεσμάτων της μετα-ανάλυσης	231
10	Η ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΚΑΙ Η ΚΩΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ	237
10.1	Εισαγωγή	237
10.2	Η συλλογή και η κωδικοποίηση των δεδομένων	238
10.2.1	Ηχογράφηση	238
10.2.2	Ψηφιακή επεξεργασία	241

10 • Η ΠΟΣΟΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ

10.2.3	Κωδικοποίηση των δεδομένων	244
10.2.4	Προετοιμάζοντας τα δεδομένα για στατιστική ανάλυση	247
10.2.4.1	Ο εντοπισμός της ποικιλίας σε ΗΣΚ χρησιμοποιώντας λογισμικό γλωσσικής ανάλυσης	247
10.2.4.2	Η επεξεργασία του αρχείου αποτελεσμάτων για την εισαγωγή του σε λογιστικό φύλλο	258
10.2.4.3	Η εισαγωγή των αποτελεσμάτων στο λογιστικό φύλλο	261
10.2.4.4	Ο εμπλουτισμός και η επεξεργασία των αποτελεσμάτων στο λογιστικό φύλλο	264
11	Η ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗΣ ΠΟΙΚΙΛΙΑΣ	274
11.1	Εισαγωγή	274
11.2	Τα είδη και ο ρόλος των μεταβλητών στην έρευνα της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας	275
11.2.1	Εξαρτημένη και ανεξάρτητες μεταβλητές	275
11.2.2	Είδη μεταβλητών	277
11.2.3	Τα είδη των μεταβλητών στην έρευνα της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας	279
11.3	Λογιστική παλινδρόμηση	283
11.3.1	Προϋποθέσεις	283
11.3.2	Το λογιστικό μοντέλο	286
11.3.2.1	Θεωρητικές αρχές	286
11.3.2.2	Η κωδικοποίηση των κατηγορικών μεταβλητών	292
11.3.2.3	Σχολιασμένο φύλλο αποτελεσμάτων της λογιστικής παλινδρόμησης	297
11.3.2.4	Χρησιμοποιώντας τους συντελεστές παλινδρόμησης για να προβλέψουμε την εξαρτημένη μεταβλητή βάσει των ανεξάρτητων	310
11.4	Η ανάλυση κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας με το VARBRUL	313
11.4.1	Η εξέλιξη του VARBRUL και οι λόγοι που το καθιστούν βασικό λογισμικό ποσοτικής κοινωνιογλωσσολογικής ανάλυσης	313
11.4.2	Κωδικοποιώντας τα δεδομένα για να αναλυθούν από το VARBRUL	315
11.4.3	Η ποσοτική ανάλυση στα κοινωνιογλωσσολογικά δεδομένα. Μελλοντικές κατευθύνσεις.	335
	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ	339
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	363
	ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ	391

4.2 Τρεις κλασικές μελέτες του Labov

Το μεγαλύτερο μέρος των θεωρητικών και μεθοδολογικών αρχών του Labov αναπτύχθηκε σε τρεις μελέτες οι οποίες αποτελούν τη βάση του παραδείγματος της ανάλυσης της κοινωνιογλωσσολογικής ποικιλίας. Στις σελίδες που ακολουθούν θα παρουσιάσουμε εν συντομία τις τρεις αυτές μελέτες.⁴¹

4.2.1 Martha's Vineyard

Η συγκεκριμένη μελέτη αποτελεί την πρώτη απόπειρα διασύνδεσης κοινωνιογλωσσολογικών δεδομένων με το θέμα της γλωσσικής αλλαγής. Η έρευνα διεξήχθη στο νησί Martha's Vineyard στη Μασαχουσέτη. Σε αυτήν ο Labov αντιμετωπίζει τη γλωσσική αλλαγή ως αποτέλεσμα επίδρασης κοινωνικών πιέσεων στη γλωσσική χρήση και την αναλύει σε τρία επιμέρους ερωτήματα:

- α) Ποια είναι η πηγή της γλωσσικής ποικιλίας;
- β) Ποιο είναι το εύρος και η εξάπλωση των γλωσσικών αλλαγών;
- γ) Παρουσιάζει η γλωσσική αλλαγή κανονικότητα;

Το δείγμα της μελέτης αποτελούσαν 69 ομιλητές οι οποίοι επιλέχθηκαν με μη τυχαίο τρόπο. Οι γλωσσικές μεταβλητές που εξετάστηκαν ήταν οι δίφθογοι (aw) και (ay) οι οποίοι παρουσίαζαν σημαντικά διαφορετικά ποσοστά κεντρικοποίησης του πρώτου φωνήεντος /a/.

Το γλωσσικό υλικό καταγράφηκε με τη βοήθεια τριών διαφορετικών μεθόδων:

- α) Ερωτηματολόγιο λέξεων που περιελάμβανε λέξεις με έντονα διαλεκτικά χαρακτηριστικά, όπως αυτές είχαν καταγραφεί από παλαιότερες διαλεκτικές μελέτες.
- β) Ερωτήσεις διατυπωμένες έτσι ώστε να διερευνούν τον κοινωνικό προσανατολισμό των ομιλητών.
- γ) Κείμενο ειδικά διαμορφωμένο έτσι ώστε να περιλαμβάνει πολλές περιπτώσεις λέξεων με τις εξεταζόμενες γλωσσικές μεταβλητές.

41. Για μια αναλυτική παρουσίαση των συγκεκριμένων μελετών του Labov στην ελληνική βιβλιογραφία, βλ. και Κακριδή-Ferrari (1997).

Σημαντική καινοτομία της συγκεκριμένης έρευνας ήταν και η συστηματική χρήση του μαγνητοφώνου σε συνδυασμό με την ακουστική ανάλυση των καταγεγραμμένων εκφωνημάτων. Αν και οι τεχνολογικές λύσεις της εποχής ήταν εξαιρετικά ολιγάριθμες, ο Labov επεσήμανε έγκαιρα τις αδυναμίες της ιμπρεσιονιστικής φωνητικής μεταγραφής και αναζήτησε περισσότερο αντικειμενικές καταγραφές στις μεθόδους των φασματογραφικών αναλύσεων της ακουστικής φωνητικής. Επιπλέον, η συγκεκριμένη μελέτη για πρώτη φορά εξετάζει τόσο το φωνητικό περιβάλλον των γλωσσικών μεταβλητών και την επίδρασή του σε αυτές όσο και την επίδραση ποικίλων εξωγλωσσικών μεταβλητών, όπως η ηλικία και το φύλο του ομιλητή.

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έδειξε ότι οι συγκεκριμένες γλωσσικές μεταβλητές σχετίζονται άμεσα με την ανάγκη των γηγενών ομιλητών να διαφοροποιήσουν τη γλωσσική τους χρήση σε σχέση με αυτήν των επισκεπτών του νησιού. Παράλληλα, η προσεκτική εξέταση της ατομικής γλωσσικής συμπεριφοράς αποκάλυψε ότι πολύ συχνά η αιτία της φωνητικής αλλαγής δεν είναι η τάση διαφοροποίησης, αλλά η βούληση του ομιλητή να χρησιμοποιεί τη γλώσσα με τρόπο που μοιάζει στις ομάδες ομιλητών που θαυμάζει, φαινόμενο που αργότερα εντάχθηκε στη θεωρία της γλωσσικής προσαρμογής (*speech accommodation theory*) (Giles, Taylor, Bourhis 1973), η οποία εντάσσεται στον κλάδο της κοινωνικής ψυχολογίας της γλώσσας. Η θέληση ορισμένων κατοίκων του νησιού να παραμείνουν και να συνεχίσουν να δουλεύουν σε αυτό, παρά τις οικονομικές αντιξοότητες του τόπου, αποτέλεσε τη βασικότερη αιτία διαφοροποίησης της προφοράς τους από τα *standard* Αγγλικά. Επιπροσθέτως, η σημαντική τροποποίηση της προφοράς σε μικρότερες ηλικίες ομιλητών ανέδειξε την υπερδιόρθωση (*hypercorrection*) ως έναν ιδιαίτερα σημαντικό παράγοντα που ενισχύει τη γλωσσική αλλαγή.

4.2.2 Μελέτη των πολυκαταστημάτων στη Νέα Υόρκη

Αν κάποιος επιχειρούσε να υποδείξει την περισσότερο «διάσημη» εργασία του Labov θα κατέληγε δίχως αμφιβολία στη μελέτη της ποικιλίας του /r/ σε μεταφωνητική θέση (π.χ. σε λέξεις, όπως το *car*, *card*, *four* κ.ά.). Η συγκεκριμένη μελέτη είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί:

- α) Προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο ο Labov αντιμετωπίζει την κοινωνιολογική διάσταση της γλωσσικής χρήσης.

β) Εισάγει για πρώτη φορά την έννοια των «γρήγορων και ανώνυμων ερευνών» (rapid and anonymous surveys) στην κοινωνιογλωσσολογική μεθοδολογία.

Ο συσχετιστικός χαρακτήρας της προσέγγισης του Labov φαίνεται ξεκάθαρα από το παρακάτω απόσπασμα:

Αν δύο οποιεσδήποτε υποομάδες ομιλητών της Νέας Υόρκης μπορούν να καταταχθούν σε μια κλίμακα κοινωνικής διαστρωμάτωσης, τότε θα μπορούν να καταταχθούν ομοίως σύμφωνα με τη χρήση του /r/.

(Labov 1972β: 44)

Η συνεξέταση της γλωσσικής ποικιλίας και της κοινωνικής διαστρωμάτωσης και η προϋπόθεση ότι κοινωνική δομή και γλωσσική χρήση έχουν ιεραρχικές διαρθρώσεις, οι οποίες συσχετίζονται ευθύγραμμα μεταξύ τους, αποτελούν ακόμα και σήμερα τον ακρογωνιαίο λίθο της κοινωνιογλωσσολογικής θεωρίας. Η τεκμηρίωση των παραπάνω θέσεων στη συγκεκριμένη μελέτη έγινε μέσα από μια πρωτότυπη μεθοδολογία δειγματοληψίας ομιλητών σε χώρους που παρουσιάζουν αυξημένη πιθανότητα να συγκεντρώσουν ομιλητές συγκεκριμένης κοινωνικοοικονομικής θέσης. Επιλέχθηκαν τρία διαφορετικά πολυκαταστήματα της Νέας Υόρκης τα οποία διατάχθηκαν βάσει του κύρους τους και του κόστους των προϊόντων τους. Η βασική ερευνητική υπόθεση ήταν πως οι εργαζόμενοι σε αυτά τα πολυκαταστήματα θα επέλεγαν γλωσσική συμπεριφορά ανάλογη με το κύρος του πολυκαταστήματος στο οποίο απασχολούνταν. Ο έλεγχος αυτής της υπόθεσης έγινε μέσω στοχευμένων ερωτήσεων σε ορισμένους υπαλλήλους έτσι ώστε αυτοί να απαντούν χρησιμοποιώντας λέξεις που περιείχαν το μεταφωνητικό /r/. Για να επιτευχθεί δε γλωσσική παραγωγή σε ύψος περισσότερο προσεγμένο και επιμελές ο ερευνητής ξαναρωτούσε την ίδια ερώτηση προφασιζόμενος ότι δεν άκουσε την πρώτη απάντηση, οπότε και ο υπάλληλος επαναλάμβανε με περισσότερη έμφαση.⁴² Το συνολικό δείγμα έφτασε τα 264 άτομα και ο

42. Η τυπική στιχομουθία που αναφέρει ο Labov (1972β: 49) ήταν:
 Ερευνητής: Συγγνώμη, πού βρίσκονται τα γυναικεία παπούτσια;
 Υπάλληλος: Στον τέταρτο όροφο [fourth floor].
 Ερευνητής: Συγγνώμη;
 Υπάλληλος: Τέταρτο όροφο [εμφατικά].

συνολικός χρόνος παρατήρησης τις 6,5 ώρες. Το ποσοστό χρήσης του /r/ διαφοροποιήθηκε στα τρία πολυκαταστήματα με σαφή τρόπο. Η διαβάθμιση κύρους που εφάρμοσε ο Labov στα τρία πολυκαταστήματα αποτυπώθηκε με ακρίβεια στα ποσοστά χρήσης του μεταφωνηεντικού /r/ που εμφανίζει ο λόγος των εργαζομένων σε αυτά. Η περαιτέρω διερεύνηση άλλων παραγόντων αποκάλυψε ότι η φωνητική ποικιλία του μεταφωνηεντικού /r/ σχετίζεται επίσης με τη φυλετική ταυτότητα και την ηλικία των ομιλητών, με τρόπο όμως αρκετά πιο περίπλοκο όσον αφορά την ερμηνεία της συσχέτισης.

4.2.3 Η κοινωνική διαστρωμάτωση των Αγγλικών στη Νέα Υόρκη

Η συγκεκριμένη έρευνα, η οποία αποτελεί και τη διδακτορική διατριβή του Labov, αποτελεί έργο αναφοράς για τη θεωρία και τη μέθοδο της κοινωνιογλωσσολογικής έρευνας. Το δείγμα στηρίχθηκε σε προηγούμενη έρευνα του Προγράμματος για την Κινητικότητα των Νέων που είχε διεξαγάγει το Πανεπιστήμιο Columbia και ολοκληρώθηκε το 1961 προσεγγίζοντας περισσότερους από 700 κατοίκους στην περιοχή Lower East Side (LES) της Νέας Υόρκης. Ο στόχος του Labov ήταν 195 άτομα που αντιπροσώπευαν 33.000 φυσικούς ομιλητές της Αγγλικής που δεν είχαν μετακινηθεί τα προηγούμενα δύο χρόνια. Αν και προσεγγίστηκαν 207 ομιλητές, τελικά αξιοποιήθηκαν τα δεδομένα από τις συνεντεύξεις 81 ατόμων (Labov 1972β: 123).

Ο ακριβής προσδιορισμός του δείγματος προέκυψε μέσα από διαδοχικές φάσεις εξαίρεσης ομιλητών. Πρώτα τέθηκαν ερωτήματα γλωσσικής ικανότητας (εξαιρώντας μη φυσικούς ομιλητές της Αγγλικής) και στη συνέχεια εξετάστηκε η γλωσσική δομή (διαχωρίζοντας τους αφροαμερικανούς βάσει των φωνολογικών διαφοροποιήσεων που έχει η ομιλία τους). Η έννοια της γλωσσικής κοινότητας στην περιοχή του Lower East Side δεν βασίστηκε στις έννοιες των κοινών γλωσσικών πρακτικών ή της κοινωνικής διαστρωμάτωσης, αλλά στην εντοπιότητα. Η συγκεκριμένη περιοχή επιλέχθηκε γιατί:

- α) Υπήρχε αντιπροσώπευση των βασικότερων κοινωνικών τάξεων και των εθνικών ομάδων της Νέας Υόρκης.
- β) Ήταν ένα εστιακό σημείο όπου μπορούσε να παρατηρηθεί τόσο η κοινωνική κινητικότητα όσο και η παραμονή και η αφοσίωση στις τοπικές νόρμες.
- γ) Ήταν παλαιότερα σημείο εισόδου μεταναστών και έτσι θα μπορούσε να ελεγχθεί η επίδραση των μεταναστευτικών ομάδων.

δ) Η πολεοδομία της ήταν τυπική της Νέας Υόρκης και επέτρεπε την αλληλεπίδραση των κοινωνικών ομάδων.

Πριν επιλεχθεί το δείγμα είχαν γίνει 70 διερευνητικές συνεντεύξεις για να καθοριστεί το εύρος της φωνολογικής ποικιλίας και να εντοπιστούν οι συχνότερες γλωσσικές μεταβλητές. Το αποτέλεσμα ήταν ο προσδιορισμός των ακόλουθων πέντε γλωσσικών μεταβλητών που εμφάνιζαν ποικιλία σε διαφορετικά περιβάλλοντα και επικοινωνιακές συνθήκες:

1. (r): Η παρουσία ή η απουσία συμφωνικής τριβής για το μεταφωνητικό, προσυμφωνικό ή τελικό λέξης /r/.
2. (eh): Το ύψος του πυρήνα του φωνήεντος είναι βραχύ /ah/ ή /æh/ και η προφορά του μπορεί να ποικίλλει σημαντικά ως προς το φωνηεντικό ύψος φθάνοντας μέχρι και το [i:⁹]. Η διαβάθμιση που υιοθετήθηκε ήταν πέντε βαθμίδων.
3. (oh): Το πίσω φωνήεν επίσης παρουσιάζει σημαντική ποικιλία ως προς το ύψος του φθάνοντας μέχρι και το [u:⁹]. Το εύρος ποικιλίας ήταν μεγαλύτερο σε αυτήν τη μεταβλητή και για το λόγο αυτό υιοθετήθηκε μια κλίμακα έξι βαθμίδων.
4. (th) και (dh): Οι συγκεκριμένες μεταβλητές ποικίλουν ως προς το βαθμό κλεισίματος στην άρθρωσή τους από πλήρη εξακολουθητικά [θ] και [δ] έως κλειστά [t] και [d]. Ως ενδιάμεση βαθμίδα της ποικιλίας καθορίστηκε η προσφιρόμενη άρθρωση [tθ] και [dδ].

Οι παραπάνω μεταβλητές εξετάστηκαν σε ποικιλία επικοινωνιακών περιστάσεων. Αν και οι ανώνυμες παρατηρήσεις στο δρόμο, στα κέντρα ψυχαγωγίας, στα μέσα μεταφοράς και αλλού θα μπορούσαν να μας δώσουν μια καλή εικόνα της καθημερινής φυσικής γλώσσας, υπάρχουν σημαντικά μεθοδολογικά προβλήματα⁴³ που καθιστούν μια τέτοια καταγραφή αναξιόπιστη. Για το λόγο αυτό η βασικότερη μορφή απόκτησης γλωσσικών δεδομένων για τη συγκεκριμένη μελέτη επιλέχθηκε να είναι η συνέντευξη. Βέβαια, η συνέντευξη είναι από μόνη της συγκεκριμένο επικοινωνιακό γεγονός (βλ. και 8.2.1) και ο λόγος που παράγεται σε αυτήν είναι αρκετά πιο τυπικός και επομένως λιγότερο φυσικός. Έτσι, ο Labov προ-

43. Το σημαντικότερο πρόβλημα σχετικά με τις ανώνυμες παρατηρήσεις είναι η απουσία μαγνητοφώνου και η έλλειψη τυχαιότητας στην επιλογή του δείγματος.

σπάθησε να εξαγάγει κομμάτια φυσικού λόγου αποσπώντας την προσοχή του ομιλητή από τη γλωσσική του παραγωγή, αξιοποιώντας την ομιλία που απευθυνόταν σε τρίτα άτομα ή σε περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ομιλητής νόμιζε ότι η συνέντευξη είχε περατωθεί. Το σύνολο της γλωσσικής παραγωγής που συνέλεξε από τους ομιλητές του το κατέταξε σε δύο επικοινωνιακά επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο ήταν αυτό που σχετιζόταν με τη διαδικασία της συνέντευξης και περιελάμβανε συγκεκριμένες δοκιμασίες που ήταν σχεδιασμένες για να αποσπάσουν προσεκτικό λόγο σε διαφορετικές επικοινωνιακές περιστάσεις κλιμακούμενης επισημότητας. Το δεύτερο επίπεδο ήταν λόγος ο οποίος συλλέχθηκε όταν οι ομιλητές δεν είχαν την αίσθηση ότι η ομιλία τους καταγράφεται και γενικότερα δεν ακολουθούσαν τις τυπικές επικοινωνιακές προδιαγραφές της συνέντευξης.

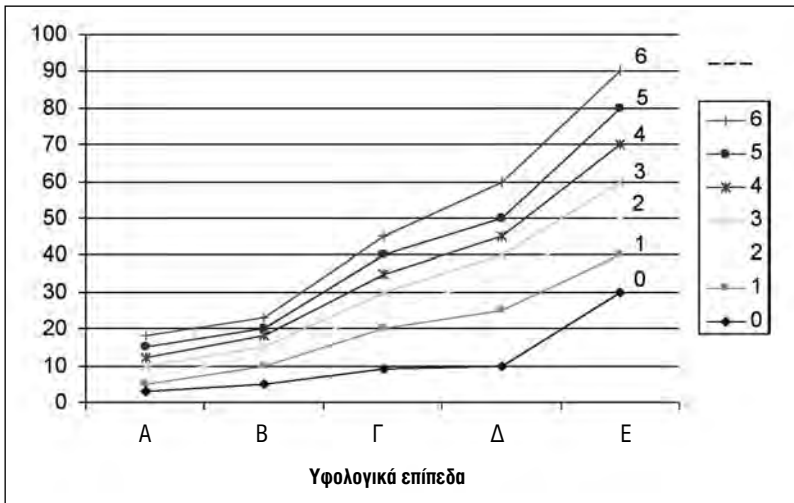
Η ανάλυση της ομιλίας στα διαφορετικά αυτά επικοινωνιακά περιβάλλοντα έδειξε ότι τα ποσοστά χρήσης των γλωσσικών μεταβλητών ποικίλλουν σημαντικά και η ποικιλία αυτή είναι διαστρωματωμένη ανάλογα με την προσοχή που δίνει ο ομιλητής στη γλωσσική του παραγωγή. Οι εναλλασσόμενοι γλωσσικοί τύποι που θεωρούνται «σωστότεροι» εμφανίζονται με μεγαλύτερη συχνότητα στα τυπικότερα και επισημότερα υφολογικά επίπεδα, ενώ τα κομμάτια λόγου που καταγράφηκαν έξω από το αυστηρό επικοινωνιακό πλαίσιο της συνέντευξης παρουσιάζονται με μικρότερη συχνότητα.

Το σχήμα αυτής της υφολογικής διαστρωμάτωσης είναι εξαιρετικά κανονικό στις περισσότερες γλωσσικές μεταβλητές για όλους τους ομιλητές ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικού επιπέδου⁴⁴ και ο Labov το ονόμασε «αυστηρή διαστρωμάτωση» (sharp stratification) (Labov 1966a: 253). Ένα τέτοιο τυπικό διάγραμμα με τεχνητά δεδομένα φαίνεται παρακάτω (Διάγραμμα 1).

Ένα τέτοιο διάγραμμα περιγράφει αυτό που ο Labov ονομάζει «σταθερή ποιικιλία» (stable variation).

Ωστόσο, σε ορισμένες γλωσσικές μεταβλητές τα διαγράμματα υφολογικής

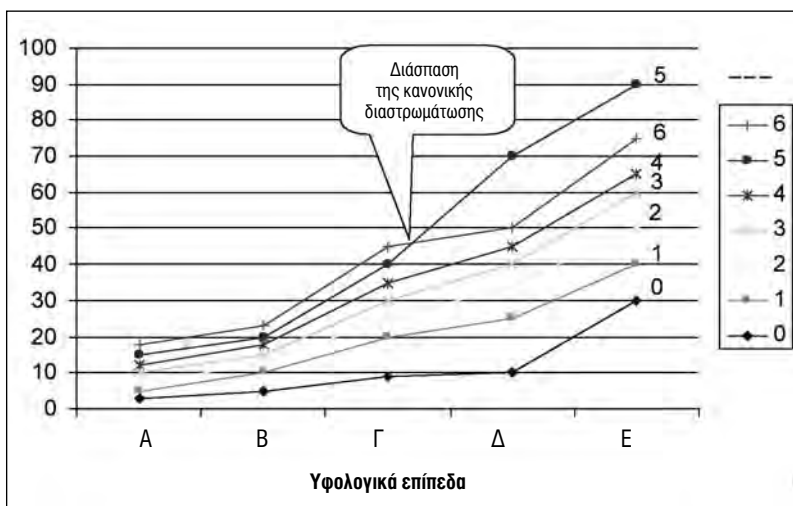
44. Η κοινωνικοοικονομική τάξη συχνά προσεγγίζεται στις κοινωνιογλωσσολογικές έρευνες μέσα από σύνθετους κοινωνικοοικονομικούς δείκτες που αθροίζουν την επίδραση διαφορετικών κοινωνιολογικών μεταβλητών όπως εισόδημα, μόρφωση κ.ά. σε έναν ενιαίο Κοινωνικοοικονομικό Δείκτη (ΚΟΔ) ο οποίος κατατάσσει τους ομιλητές σε μια ιεραρχική κλίμακα. Για περισσότερες λεπτομέρειες και προβλήματα στην εφαρμογή των ΚΟΔ, βλ. στο 7.1.4.

Διάγραμμα 1: Ένα τυπικό διάγραμμα υφολογικής διαστρωμάτωσης ανά κοινωνικοοικονομική τάξη. Περιλαμβάνει Κοινωνικοοικονομικό Δείκτη (ΚΟΔ) 6 σημείων και 5 διακριτά υφολογικά επίπεδα (Α-Ε)

διαφοροποίησης έδειξαν ότι η αλληλεπίδραση των κοινωνικοοικονομικών τάξεων και της χρήσης των γλωσσικών τύπων που φέρουν κύρος δεν είναι τόσο ξεκάθαρη. Ειδικότερα, η χρήση της γλωσσικής μεταβλητής (r) έδειξε ότι η χαμηλή-μεσαία τάξη υπερέρασε την υψηλή-μεσαία τάξη στη χρήση του $/r/$ στα δύο πιο τυπικά υφολογικά επίπεδα παραγωγής λόγου (λίστες λέξεων και ελάχιστα ζευγάρια). Η τυπική μορφή που παρουσιάζει ένα τέτοιο διάγραμμα, χρησιμοποιώντας τεχνητά δεδομένα, είναι η ακόλουθη (Διάγραμμα 2).

Ύστερα από προσεκτική ανάλυση του συνόλου των δεδομένων του ο Labov κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο δεν αποτελεί τυχαία διακύμανση των δεδομένων, αλλά έχει συστηματικό χαρακτήρα, αφού εμφανίζεται σε όλες τις γλωσσικές μεταβλητές που εμφανίζουν σημάδια αλλαγής υπό την επίδραση κοινωνικών πιέσεων. Η προσπάθεια της χαμηλής-μεσαίας τάξης (κοινωνικοοικονομική τάξη 5 χρησιμοποιώντας τα υποθετικά δεδομένα στο Διάγραμμα 2) να χρησιμοποιήσει περισσότερο τους τύπους που φέρουν κύρος την οδηγεί σε υπερδιόρθωση. Η αυξημένη χρήση ξεπερνά σε συχνότητα αυτήν της υψη-

Διάγραμμα 2: Διάγραμμα που δείχνει τη διάσπαση της υφολογικής διαστρωμάτωσης. Τα υφολογικά επίπεδα Δ και Ε αντιπροσωπεύουν τα περισσότερο τυπικά και προσεκτικά

λής-μεσαίας τάξης (κοινωνικοοικονομική τάξη 6), αλλά μόνο στις τυπικές παραγωγές λόγου. Το γεγονός αυτό αποκαλύπτει τη διάθεση για κοινωνική κινητικότητα των ομιλητών της χαμηλής-μεσαίας τάξης και έμμεση παραδοχή ότι, αν υιοθετηθούν οι γλωσσικές νόρμες της υψηλότερης τάξης, θα αναβαθμιστεί το κύρος τους. Η συμπεριφορά αυτή επιβεβαιώνεται και μέσα από παρατηρήσεις που σχετίζονται με την αυτοπεποίθηση των ομιλητών της συγκεκριμένης κοινωνικοοικονομικής τάξης. Ο Labov, σε μια σειρά από προκαταρκτικά τεστ, διαπίστωσε ότι οι συγκεκριμένοι ομιλητές αξιολογούν αρνητικά τη γλωσσική τους συμπεριφορά, παρουσιάζουν μεγάλη διακύμανση σε συγκεκριμένα υφολογικά επίπεδα και επιζητούν σχολαστικά τη γραμματική ορθότητα στη γλωσσική χρήση. Για την πιστοποίηση των παραπάνω παρατηρήσεων ο Labov σχεδίασε μια δοκιμασία⁴⁵ που μετρούσε τις γλωσσικές πεποιθήσεις και την αίσθηση της γλωσσικής «ορ-

45. Παρουσιάστηκαν στους ομιλητές 18 λέξεις οι οποίες παρουσίαζαν ποικιλία στην προφορά τους και τους ζητήθηκε να επιλέξουν τον σωστό κατά τη γνώμη τους ποικίλλοντα φωνητικό τύπο. Εν συνεχεία τους ζητήθηκε να σημειώσουν ποιο φωνητικό τύπο χρησιμοποιούσαν

θότητας» των ομιλητών την οποία ονόμασε «Δείκτη Γλωσσικής Ανασφάλειας» (Linguistic Insecurity Index). Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης δοκιμασίας έδειξαν ότι πράγματι οι ομιλητές που ανήκαν στη χαμηλή-μεσαία τάξη παρουσίαζαν τον υψηλότερο Δείκτη Γλωσσικής Ανασφάλειας από όλους τους υπόλοιπους ομιλητές.

Η μελέτη της αλληλεπίδρασης κοινωνικών, υφολογικών και γλωσσικών παραγόντων στη γλωσσική συμπεριφορά των Νεοϋορκέζων δεν περιορίστηκε στη γλωσσική παραγωγή, αλλά επεκτάθηκε και στην αντίληψη της γλωσσικής ποικιλίας. Για να διερευνήσει την έννοια του γλωσσικού κύρους ο Labov σχεδίασε το πρώτο ίσως πείραμα διερεύνησης της στάσης των ομιλητών απέναντι σε γλωσσικές μεταβλητές, ένα τεστ υποκειμενικής αντίδρασης (subjective reaction test). Ζήτησε από κάποιους ομιλητές να ακούσουν αποσπάσματα κειμένων με έντονη την παρουσία των γλωσσικών μεταβλητών που εξέταζε. Τα αποσπάσματα ηχογραφήθηκαν από πέντε γυναίκες πολλές φορές με αποτέλεσμα κάποια να παρουσιάζουν χρήση του γλωσσικού τύπου κύρους σε όλες τις λέξεις τους και άλλα να τον εμφανίζουν σποραδικά. Ο Labov χώρισε τα ηχογραφημένα αποσπάσματα σε συνεπή ως προς τη χρήση γλωσσικών τύπων κύρους και σε μη συνεπή. Εν συνεχεία, αφού πρόσθεσε και άλλο ουδέτερο γλωσσικό υλικό, έπειξε τα ανακατασκευασμένα δείγματα σε άτομα από διάφορες κοινωνικοοικονομικές ομάδες. Ο Labov ζήτησε από τα συγκεκριμένα άτομα να προσποιηθούν ότι είναι υπεύθυνοι προσωπικού μιας μεγάλης εταιρείας και να βαθμολογήσουν τα γλωσσικά δείγματα ως προς την καταλληλότητα για πρόσληψη στην εταιρεία χρησιμοποιώντας μια κλίμακα επτά σημείων (Labov 1966a: 411).

Η γενική εικόνα από τα τεστ υποκειμενικής αντίδρασης ήταν ότι οι ομιλητές των χαμηλότερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων που δεν εμφάνιζαν ιδιαίτερη ποικιλία στη χρήση των γλωσσικών μεταβλητών δεν αξιολόγησαν αρνητικά τη χαμηλή συχνότητα χρήσης γλωσσικών τύπων κύρους. Αντίθετα, οι υψηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις εμφάνιζαν υψηλά ποσοστά αρνητικής αξιολόγησης όταν η γλωσ-

σνήθως αυτοί. Κάθε φορά που αυτοί απαντούσαν ότι ο «σωστός» ήταν ένας συγκεκριμένος, αλλά στην ομιλία τους χρησιμοποιούσαν τον άλλο, προσετιθετο ένας βαθμός στο Δείκτη Γλωσσικής Ανασφάλειας του συγκεκριμένου ομιλητή. Ο συνολικός αριθμός των περιπτώσεων όπου οι επιλογές τους στις δύο ερωτήσεις διέφερε αποτελούσε τον Δείκτη Γλωσσικής Ανασφάλειας.

σική συμπεριφορά ενός ατόμου δεν περιελάμβανε γλωσσικούς τύπους κύρους. Ένα επιπλέον εύρημα των υποκειμενικών τεστ αντίδρασης ήταν ότι οι ομιλητές που χρησιμοποιούσαν συχνά έναν στιγματισμένο γλωσσικό τύπο χαμηλού κύρους είχαν την τάση να τον κρίνουν ιδιαίτερα αρνητικά, όταν τον άκουγαν από άλλους ομιλητές. Ειδικότερα η χαμηλή-μεσαία τάξη παρουσίαζε μεγαλύτερη αρνητική αξιολόγηση από την υψηλή-μεσαία τάξη στις περισσότερες γλωσσικές μεταβλητές, δείχνοντας αυτό που ο Labov ονόμασε «υπερευαισθητή» συμπεριφορά.

Εκτός της αντίδρασης στη γλωσσική συμπεριφορά των άλλων, ο Labov εξέτασε και την αυτοαξιολόγηση της γλωσσικής συμπεριφοράς του κάθε ομιλητή. Παρουσίασε διάφορες προφορές κάποιων λέξεων και ζήτησε από τους ομιλητές να επιλέξουν ποιες από αυτές χρησιμοποιούσαν και οι ίδιοι στο λόγο τους. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ομοφωνία που παρατηρείται στην αξιολόγηση του λόγου των άλλων δεν εμφανίζεται και στην αυτοαξιολόγηση. Αντίθετα, οι συμμετέχοντες ταύτισαν τη γλωσσική τους παραγωγή με αυτή που εμφανίζεται στα πλέον τυπικά υφολογικά επίπεδα. Πολλοί μάλιστα ομιλητές ανέφεραν ότι χρησιμοποιούσαν συγκεκριμένους τύπους στην καθημερινή τους ομιλία οι οποίοι δεν βρέθηκαν ούτε στην πλέον τυπική παραγωγή λόγου τους (τα ελάχιστα ζεύγη λέξεων). Και εδώ οι ομιλητές της χαμηλής-μεσαίας τάξης επέδειξαν την ισχυρότερη τάση από όλους τους υπόλοιπους ομιλητές να αναφέρουν χαμηλά ποσοστά χρήσης στιγματισμένων τύπων και υψηλά ποσοστά χρήσης γλωσσικών τύπων κύρους.

Η «υπερευαισθησία» της συγκεκριμένης κοινωνικοοικονομικής τάξης σε συνδυασμό με την υπερδιόρθωση που εμφανίζει στην τυπική γλωσσική συμπεριφορά της αποτελούν κατά τον Labov έναν σημαντικό ερμηνευτικό παράγοντα της γλωσσικής αλλαγής.

Το βιβλίο στοχεύει στην παρουσίαση ενός δυναμικά εξελισσόμενου κλάδου της γλωσσολογίας, αυτού της ποσοτικής κοινωνιογλωσσολογίας. Φιλοδοξεί να αποτελέσει εγχειρίδιο αναφοράς και να χρησιμοποιηθεί ως διδακτικό βιβλίο, ως ερευνητική μονογραφία και ως εγχειρίδιο μεθοδολογίας από οποιονδήποτε θελήσει να ασχοληθεί ενεργά με τη συγκέντρωση και την ποσοτική ανάλυση γλωσσικών δεδομένων. Η παρούσα έκδοση αναφέρεται στις ιστορικές αρχές της μελέτης της γλωσσικής ποικιλίας, στο σύγχρονο θεωρητικό της στίγμα καθώς και στα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται για τη διεξαγωγή ποσοτικών κοινωνιογλωσσολογικών ερευνών. Ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στην αναλυτική περιγραφή μεθοδολογιών που σχετίζονται με την πραγματική διεξαγωγή της έρευνας στην κοινωνιογλωσσολογία, έτσι ώστε ο αναγνώστης να εξοικειωθεί μαζί τους και να τις μετατρέψει άμεσα σε ερευνητική πράξη. Το βιβλίο περιέχει πλούσιο οπτικό υλικό και συνοδεύεται από πίνακες δεδομένων και παραρτήματα.

Ο **ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΜΙΚΡΟΣ** είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Υπολογιστικής και Ποσοτικής Γλωσσολογίας στο Τμήμα Ιταλικής και Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Είναι επίσης επιστημονικός συνεργάτης του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου και του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Το ερευνητικό του έργο εντοπίζεται στους χώρους της υπολογιστικής γλωσσολογίας και της ποσοτικής επεξεργασίας γλωσσικών δεδομένων. Έχει ασχοληθεί επίσης έκτενως με την κοινωνιογλωσσολογία και την ακουστική φωνητική.

ISBN 978-960-455-524-6

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΚΩΣΗΣ 4524